

УДК [371.13:17.022.1](100)

І.О. Елліс, В.Ю. Левченко

ПРОБЛЕМА ПОНЯТТЯ «ОБРАЗ УЧИТЕЛЯ» ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розкрито сутність поняття «образ учителя», а також етапи вивчення цього поняття вітчизняними та зарубіжними педагогами. Висвітлено питання про дефініцію «імідж учителя» як про тотожне поняття «образу вчителя».

Ключові слова: образ учителя, імідж учителя, іміджеві рішення, внутрішній та зовнішній компоненти.

В статті раскрыта сущность понятия «образ учителя», а также этапы изучения этого понятия отечественными и зарубежными педагогами. Освещен вопрос о дефиниции «имидж учителя» как о тождественном понятии «образа учителя».

Ключевые слова: образ учителя, имидж учителя, имиджевые решения, внутренний и внешний компоненты.

The article reveals the essence of the concept of «image of teacher», and the stages of learning this concept by domestic and foreign teachers. Also raised questions on the definition of «teacher image» as the identity of «the image of the teacher».

Key words: image of the teacher, the teacher's image, image solutions, internal and external components.

Постановка проблеми. Сучасний етап розбудови національної освітньої галузі висуває на перший план необхідність осмислення постаті вчителя в соціокультурному просторі. З огляду на це Національна доктрина розвитку освіти України, державні програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), «Вчитель» поставили завдання підвищення ролі вчителя у формуванні підростаючого покоління. Відтак підтримка престижності статусу педагога, педагогічної професії, популяризація образу вчителя, який є носієм загальнолюдських і державницьких цінностей, утіленням гуманістичної місії, набувають першочергового значення. Адже завдяки вчителю відбувається становлення громадянина як особистості і фахівця, саме від його професіоналізму, світоглядної позиції, культури, морального обличчя залежить рівень інтелектуального та духовного розвитку майбутнього покоління.

Аналіз актуальних досліджень. Актуальність обраної проблеми зумовлюється наявністю суперечностей: між накопиченими у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці цінними ідеями щодо

формування позитивного образу вчителя та відсутністю цілісних історико-педагогічних досліджень зазначеної проблеми.

Цілісний феномен «образ учителя» пов'язувався з професійною діяльністю, ефективність якої забезпечувалася реалізацією різноманітних функцій, класифікацію яких уперше в 1971 р. визначили М. Риков, О. Щербаков (інформаційна, розвивальна, орієнтовна, мобілізуюча, комунікативна, організаційна, дослідницька, конструкторська) і наявністю сформованих у вчителя рис особистості: ідеологічна спрямованість, морально-вольова загартованість, професійна компетентність тощо (М. Болдирев, Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков) [6].

Мета статті – визначити сутність дефініції «образ учителя» на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «образ» посідає стійкі позиції в науковій термінології, діапазон наукових інтересів дослідників детермінував різноманітність визначень поняття «образ».

Зазначене поняття використовується в науковому обігу таких наукових дисциплін, як філософія, соціологія, психологія, естетика, література та ін. Так, у психології «образ» являє собою суб'єктивне відображення предметів навколишнього світу, його фрагментів, включаючи сам суб'єкт, інших людей, є основою для практичних дій і визначається характером цих дій [5].

Філософія розглядає «образ» як суб'єктивну картину світу, просторове оточення і часову послідовність подій. З точки зору марксистської теорії пізнання, образ – одна із форм відображення об'єктивної реальності [7].

У вітчизняній соціології «образ» характеризує конкретні соціокультурні інтер'єри (типові форми, способи та механізми) життєдіяльності соціальних суб'єктів. В активному словнику соціології термін з'явився наприкінці 1960-х рр., використовувався протягом 1970-х – початку 1980-х рр. і практично зник з наукового обігу в другій половині 1980-х рр. Термін використовувався як поняття прикладної соціології для фіксування реальних результатів досліджень, які виводили на рівень повсякденного життя індивідів (як певну цілісність або окремі її досить автономні підсистеми типу комплексу потреб) [8].

Розвиток філософсько-соціологічних наук, як свідчить дослідження [7, 8], доповнив поняття «образ» терміном «спосіб життя», який поєднує сукупність типових видів життєдіяльності індивіда, соціальної групи, суспільства в цілому з умовами життя та дозволяє

розглядати у взаємозв'язку основні сфери життя людей – працю, побут, культуру, політику.

У категорії естетики «образ» розглядався як художній об'єкт, засіб і форма освоєння життя через мистецтво, спосіб існування художнього твору [2]. Наприклад, у літературі під «образом» розуміють художнє відображення ідей і почуттів у звукові, слові, фарбах, а також створений художником, письменником чи поетом характер [9].

Аналіз історико-педагогічних матеріалів [1, 4] довів, що образ ідеального вчителя є досить змістовним поняттям. Воно являє собою систему типових мікрохарактеристик («Учитель – духовно багата особистість», «Учитель – гуманна особистість», «Учитель – громадянськи активна особистість», «Учитель – просвітитель», «Учитель – високопрофесійна особистість», «Учитель – авторитетна особистість», «Учитель – творча особистість», «Учитель – культурна особистість»), які містять набір домінуючих якостей особистості, що відображають ідеальний варіант. Серцевиною моделі є основа особистості ідеального педагога. Вона містить шкалу цінностей (духовних, національних і педагогічних), самосвідомість, свободу, творчу самореалізацію.

«Образ» часто використовується під час трактування поняття «імідж». На нашу думку, ці поняття не є синонімами і їх необхідно чітко розрізняти. Так, у словнику «імідж» трактується як похідна від англійського «образ», що формувався в масовій свідомості і має характер стереотипу, емоційно забарвлений образ кого-небудь або чого-небудь [3].

Дослідники виокремлюють складові компоненти іміджу, а саме:

- 1) візуальний образ – костюм, зачіска, пластика, міміка;
- 2) внутрішній образ – голос, темперамент, емоційний стан;
- 3) самопрезентація (від англ. presentation – спосіб наочного подання інформації) – цілеспрямована організація спеціального інформаційного процесу, спрямованого на вирішення певного завдання.

Аналіз та вивчення науково-педагогічної літератури [3, 6] з проблеми, що досліджується, дозволив установити, що трактування поняття іміджу є багатоваріантними і можуть змінюватися залежно від цілей, завдань та функціональної спрямованості. Отже, виділяють такі форми іміджу:

- 1) дзеркальний імідж – властивий особистісному уявленню про себе. Позитивний, але мінімально враховує думку інших;
- 2) поточний імідж відображає думку оточуючих;

- 3) бажаний імідж відображає те, до чого прагне його носій;
- 4) корпоративний імідж відбиває приналежність до певної організації, соціального інституту тощо.

Необхідно зазначити, що із 70-х рр. стало використовуватися поняття «педагогічний імідж», тобто самооформлення вчителя, що сприймалося в єдності з його характером, стилем спілкування, професійною майстерністю [3].

Зважаючи на той факт, що імідж, його характер, вибір моделей поведінки може бути неоднозначним і мати як «позитивний», так і «негативний» ефект, необхідний позитивний імідж для педагогічної діяльності. Важливо, щоб модель поведінки вчителя, його наміри не несли на собі негативну оцінку стосовно учнів.

Імідж розглядається як своєрідний інструментарій, що допомагає у спілкуванні з людьми. І для організатора педагогічного процесу, який є процесом взаємодії, створення позитивного іміджу вважається найбільш актуальним. Чим вища майстерність спілкування вчителя, тим результативнішою є його робота. Педагогові необхідно забезпечувати спілкування з кількома колективами (діти, батьки, колеги), кожен з яких вимагає певних правил, умов.

Не останнє місце посідає образ педагога в цілому, тобто загальне іміджеве рішення. Зовнішнє самооформлення – зачіска, макіяж, одяг, взуття – розглядають як своєрідну форму особистісної експресії, що сприяє створенню загального враження про вчителя. Зовнішній вигляд учителя набуває моральної цінності, втілює принцип зовнішньої і внутрішньої культури особистості, виконує кілька найважливіших функцій:

- 1) характеризує рівень моральної та естетичної культури вчителя, рівень його вихованості;
- 2) є засобом забезпечення контакту взаєморозуміння у спілкуванні з учнями, колегами, батьками;
- 3) є еталоном культури зовнішнього вигляду, сучасної людини взагалі, модель якої мають опанувати учні;
- 4) є своєрідним інструментом (засобом) впливу на учнів для досягнення педагогічних цілей [3].

У дослідженні під поняттям «образ учителя» розумітимемо уявлення про вчителя як про професіонала, громадянина і особистість, яке знайшло відображення в суспільнокультурному просторі досліджуваного періоду. «Образ учителя», на нашу думку, є об'єктивним відображенням сукупності характеристик професійної діяльності, світогляду, поведінки і спілкування особистості вчителя, типових

для представників професії та прийнятих гуманітарним стандартом суспільства. Образ учителя формується під впливом філософської, педагогічної, психологічної думки, науково-соціального досвіду в професійному полі норм, що встановлюються педагогічним співтовариством, особистісних та професійних пріоритетів самих педагогів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз довідкової, історико-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що в педагогічній науці досліджуваного періоду образ учителя, поперше, трактувався як ідеальне уявлення про його особистість, що визначається сукупністю характеристик професійної діяльності, світогляду, поведінки, типових для представників даної професії та визнаних гуманітарним стандартом суспільства, по-друге, визначалися його особливості (динамізм, суб'єктність) і чітка структура, яка передбачала наявність внутрішнього і зовнішнього компонентів. Внутрішній компонент передбачає вдосконалення професійно-особистісних якостей, зовнішній – забезпечує популяризацію образу в соціокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батракова С.Н. Основы профессионально-педагогического общения : учеб. пособие. – Ярославль : Ярославский госуниверситет. – 1986. – 80 с.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. / Под ред. В.Н. Ярцева. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
3. Иванько Т.А. Имидж педагога : Методические рекомендации. – Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2002. – 31 с.
4. Панасенко Е.А. Идеал учителя у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ...к-та пед. наук : 13.00.01. – Слов'янськ, 2001. – 230 с.
5. Петровский В.А. Принцип отраженной субъектности в психологическом исследовании личности // Вопросы психологии. – 1985. – №4. – с. 17 – 30.
6. Российская педагогическая энциклопедия : В 2 т. / Под. ред. В.В. Давыдова. – М. : Большая российская энциклопедия, 1993. – Т.1. – 581 с.
7. Современная философия : Словарь и хрестоматия. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – С. 511.
8. Социология : Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – М. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
9. Толковый словарь русского языка : В 4 т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М. : Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935 – 1940 с.